

УДК 37.01: 3393

Н.І. ТРИШКІНА,
*кандидат економічних наук, доцент,
директор Хмельницького торговельно-економічного коледжу
Київського національного торговельно-економічного університету*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ФАХІВЦІВ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Досліджено сучасні підходи до формування професійних компетенцій фахівців торговельно-економічного профілю, охарактеризовано професійні компетенції фахівців. Аналіз виявив, що у наукових фахових джерелах недостатньо розглянуто особливості формування професійної компетентності студентів коледжів торговельно-економічного профілю. Виявлені протиріччя між потребою зміни наявного освітнього середовища з метою формування сучасних професійно компетентних випускників та відсутністю означених особливостей формування професійної компетентності студентів вимагають створення необхідних передумов для цілеспрямованого впливу на формування професійної компетентності випускника професійного навчального закладу торговельно-економічного профілю. Запропоновано модель формування професійних компетенцій фахівців торговельно-економічного профілю.

Ключові слова: викладач, вищий навчальний заклад, компетенція, інновація, навчально-виховний процес, освіта, студент.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні процеси реформування вітчизняної системи освіти неможливі без глибокого наукового їх супроводу і аналізу місця і ролі елементів цієї системи. Життя і практика довели, що в підготовці молодших спеціалістів об'єктивно визріли умови і необхідність рішучих змін і перетворень. Але освіта, як відомо, це та ланка людської культури, де найбільш концентровано зосереджено традиції народу, і яка тією чи іншою мірою стосується кожної людини, кожного громадянина, що потребує надзвичайно обережного з нею поводження. Більш того, ці перетворення мають відповідати економічним і соціальним запитам суспільства і потребам та перспективам галузей економіки, особливо тих, що становлять основу державності.

З огляду на це формування професійної компетентності набуває особливої актуальності. Сучасні умови розвитку країни визначили потребу в підготовці нового покоління фахівців середньої ланки, здатних ефективно керувати виробництвом та персоналом. Нині високий рівень професійної компетентності є вирішальним чинником соціальної захищеності та професійності працівників, а його досягнення – головним завданням навчальних закладів.

Результати опитування працівників торговельно-економічних підприємств міста Хмельницька свідчать, що 75,4% респондентів складно спілкуватися зі споживачами та колегами по роботі; у 46% – виникають труднощі в організації спільної діяльності, що підтверджує недостатній рівень сформованості їх особистісних характеристик та розвитку професійно важливих якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні і зарубіжні дослідники визначають різні підходи до формування професійної компетентності. У дослідженнях українських

вчених (С. Максименко, Л. Долинська, М. Корольчук, Л. Карамушка, О. Креденцер, С. Миронець) висвітлено як теоретичні, так і практичні питання – методологічні підходи, визначення понять, шляхи формування професійно-важливих якостей тощо. Зарубіжні науковці (В. Бодров, Л. Меркур'єва, М. Савіна, А. Сазонова, В. Симоненко, С. Чистякова, Є. Павлютенков, Л. Виготський, А. Леонтьєва, Д. Ельконіна, Р. Мартенес, С. Рубінштейн, О. Філь та ін.) здебільшого зміщують акцент у практичну площину.

Аналіз свідчить, що процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців економіки та підприємництва досліджено недостатньо. Зокрема потребують обґрунтування педагогічні умови результативного формування зазначеної компетентності у майбутніх фахівців економіки та підприємництва.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. В сучасних умовах перш за все важливо і необхідно чітко визначити суспільні і економічні ролі молодшого спеціаліста, бакалавра і магістра, без чого неможливо сформулювати систему вимог до них, які мають стати основою для розробки змісту освіти. Також не зовсім виваженим буде заміна молодшого спеціаліста бакалавром на виробництві. З одного боку, це буде дорого для держави, з іншого – для цього треба суттєво посилити практичну підготовку бакалавра, для чого в навчальному часі місця практично немає.

Формування цілей статті. Визначити особливості формування професійної компетентності студентів коледжу торговельно-економічного профілю та побудувати модель щодо її функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні формується нова парадигма вищої освіти, яка безпосередньо пов'язана з професійною компетенцією та компетентністю. Аналіз визначень поняття «компетентність» свідчить, що практично кожне з них включає такі основні характеристики: знання, досвід в певному виді діяльності. Тому компетентність формується, розвивається і проявляється в процесі діяльності. Компетентність – це уміння здійснювати певну діяльність. Поширення поняття компетентність в науці пов'язане з професійною діяльністю, що підтверджується думками вчених-педагогів, практиків-управлінців і досвідом європейських країн, а саме: «компетентнісний підхід почав вивчатися і застосовуватися за вимогою роботодавців, яких не задовольняє ступінь практичної підготовленості випускників системи освіти – їх невміння взаємодіяти з людьми, створювати і працювати в команді, знаходити необхідну інформацію та використовувати її при вирішенні завдань виробництва» [1, с. 14].

Вітчизняна система освіти завжди була компетентнісною, орієнтованою на сферу професійної діяльності і в той же час була спрямована на підготовку фахівців для масового, стабільного, зі сталою технологією і номенклатурою товарів та послуг ринку. Сьогодні ситуація починає змінюватися: інтенсивно розвиваються технології, виробництво стає гнучким, вимагає іншого фахівця, здатного виявляти активність у мінливих умовах, саме тому актуальним є компетентнісний підхід, який охоплює поряд з конкретними знаннями і навичками такі категорії, як здібності, готовність пізнання, соціальні навички тощо. Таким чином компетентність проявляється в діяльності і, відповідно, не може обмежуватися тільки певними знаннями чи вміннями. Можна навести багато прикладів стосовно студентів-відмінників, які не змогли оптимально застосувати набуті фахові знання в критичних виробничо-управлінських ситуаціях. У зв'язку з цим, щоб бути компетентним фахівцем, мало мати фундаментальну теоретичну і практичну підготовку, необхідно бути особистісно, професійно та психологічно готовою і здатною до ефективного застосування набутих фахових знань у професійній діяльності, коли фахівець на підставі не завжди усвідомлених ознак прогнозує чи передбачає виникнення або вирішення виробничо-управлінської проблеми.

Аналізуючи актуальні питання підготовки молодших спеціалістів торговельно-економічного профілю, слід зазначити, що в умовах докорінної перебудови економіки та управління нею найважливішим завданням є якісне вдосконалення структури, змісту та форм підготовки кадрів такої ланки.

На перший план нині висувається завдання – забезпечити підготовку працівника нового типу. Їх найважливішою якістю має бути професійна гнучкість та мобільність, тобто здатність у разі необхідності швидко перекваліфікуватися чи змінити професію. Серед інших обов'язкових елементів кваліфікації сучасного робітника Г.В. Щокін називає також солідну

загальну освіту, широку професійну підготовку і високий культурно-технічний рівень, уміння швидко поновлювати та поповнювати знання. Сучасний працівник практично у будь-якій сфері діяльності повинен володіти здатністю до економічного мислення, до роботи в творчих колективах, мати підготовку у сфері маркетингу, а також чітко уявляти собі господарські, соціальні і культурні аспекти застосування нових технологій [2].

Окрім того, необхідними є також такі якості, як дисциплінованість, ініціативність, почуття відповідальності, комунікабельність, відданість і творче ставлення до справи. Це так звані «екстрафункційні» (тобто такі, що виходять за рамки професійних якостей) характеристики, які на Заході називають «соціальною кваліфікацією».

У сучасних умовах, зміст кваліфікації у самій своїй сутності змінюється: підсилюється суб'єктивна сторона, зростає роль соціально-психологічних факторів. Видозмінюється і саме поняття освіченості, яка розуміється не просто як сума знань, а як методологічна підготовка плюс комп'ютерна грамотність і певний рівень інформаційної культури. Одночасно формується і нове поняття «третьої грамотності»: культура спілкування, естетичне виховання, широка інтелектуальна діяльність, яка характеризує загальну культуру людини.

Враховуючи вимоги часу, будь-який працівник повинен в умовах реформування економіки мати хоча б елементарні знання. Тому до змісту кваліфікації фахівця торговельно-економічного профілю слід віднести: економічні знання та правові і соціальні питання.

Адже підприємець потрапляє в умови, коли, з одного боку, його професійно-технічні знання повинні забезпечити якість і продуктивність професійної діяльності, а з іншого – комерційна кваліфікація має допомагати йому в пошуках місць докладання знань і вмінь на ринку.

Отже, можемо констатувати, що перегляд структури змісту освіти на всіх рівнях професійної освіти на часі.

Широке впровадження в усі сфери діяльності підприємств нової інформації і комунікаційної техніки привело до збільшення частки праці на персональних комп'ютерах і до прискорення обробки інформації в інтелектуальних мережах.

Ці зміни потребують нового підходу до підготовки випускників торговельно-економічного профілю, які мають володіти відповідними професійними навичками та здатністю швидко перебудовуватися залежно від зміни і напрямів розвитку галузі. У цьому плані на фахівця торговельно-економічного профілю, що працює на малому або середньому підприємстві, на відміну від великих підприємств, лягає відповідальність за вирішення багатьох найрізноманітніших завдань. У цих умовах фахівець повинен володіти не тільки умінням виконувати певні трудові процеси і завдання, а й уміти також контактувати з клієнтами і постачальниками.

Студент повинен оволодіти у навчальному закладі вміннями самостійно працювати і вчитися, комунікативними здібностями, здатністю системного мислення і діями, орієнтованими на ринок. Нового імпульсу слід надати і вивченню іноземних мов.

Процес отримання освіти в навчальних закладах за всіх часів було не лише накопиченням суми знань за фахом, але і розширенням кругозору з додаткових дисциплін і виховання особистості.

Сучасне життя і сучасні соціально-економічні умови ставлять перед фахівцями досить високі вимоги. Це і зрозуміло: чим складніший час, тим більші вимоги стоять перед суспільством і його членами.

Викладачі намагаються по-новому переглянути поняття «кваліфікація». Крім знань, умінь та навичок з конкретної спеціальності сюди відносять також професійно важливі якості особистості, необхідні для широкого кола професій. Кваліфікацію слід розглядати як частину компетенції спеціаліста, яка означає інтегральну якість особистості, що поєднує спеціальні знання та вміння, індивідуальні особливості, ставлення до праці та соціального оточення. Слід зазначити: при трактуванні «компетенції» акцент ставиться на здатності самостійно і відповідально діяти.

Тому проаналізувавши усе вищезгадане, можна зробити висновок, що у процесі визначення кваліфікаційних характеристик фахівців торговельно-економічного профілю необхідно враховувати кілька підходів. Це: загальнонауковий, психологічний, вузькопрофесійний і загальнокультурний.

Вони вимагають від фахівця певних знань та умінь, а також професійно необхідних якостей. До професійних якостей сучасного фахівця відносять:

- відмінне знання профільюючих дисциплін;
- комерційно-технічну ерудицію;
- уміння аналізувати результати комерційної діяльності з урахуванням стану ринку й уміння використовувати це у своїй роботі;
- уміння вести фінансово-економічні розрахунки господарської діяльності підприємства, їх платіжно-кредитні операції;
- уміння вести облік матеріальних цінностей;
- уміння планувати роботу;
- знання офісної роботи;
- уміння складати і підписувати торгово-комерційні договори;
- уміння оцінювати необхідність підписання нових торгових угод, інвестицій;
- знання мікро- і макроекономіки;
- уміння давати експертні оцінки економіко-господарській діяльності підприємства;
- уміння вести рекламу;
- уміння вести маркетингові дослідження;
- уміння оцінювати соціально-економічні умови;
- знання механізмів ціноутворення;
- знайомство із загальними технологічними процесами (якщо фахівець працює на виробництві);
- знання основ товарознавства;
- знання основ геополітики.

Другим важливим розділом знань фахівця торговельно-економічного профілю є загальноосвітні знання:

- вільне володіння державною мовою;
- професійне володіння однією з іноземних мов;
- професійне володіння персональним комп'ютером;
- уміння вести діловодство;
- уміння вести комерційне листування;
- знання норм діяльності підприємств, організацій, установ;
- знання правових принципів внутрішньо-економічних відносин торгових комерційних підприємств і організацій;
- знання юридичних основ діючих підприємств і тих, що створюються;
- знання правил етикету, зокрема ділового;
- знання правил техніки безпеки в роботі з офісною технікою;
- уміння оформляти митні документи;
- знання питань з охорони навколишнього середовища і їх законодавчої бази;
- знання основ наукової організації праці.

Для плідної роботи мало бути тільки гарним фахівцем, адже фахівець постійно має справу не лише із законами і паперами, але і з людьми. А спілкування з людьми передбачає уміння спілкуватися, уміння бути приємним співрозмовником. Тому наступним критерієм визначення кваліфікаційних характеристик фахівців торговельно-економічного профілю вважається психологічний, який передбачає:

- психологічну ерудицію;
- організаторські здібності;
- уміння спілкуватися;
- знання психологічних основ ділової бесіди і переговорного процесу;
- знання основ розрядки негативних емоцій і техніки самозаспокоєння;
- уміння стримувати свої емоції;
- знання основ психології особистості й уміння використовувати ці знання в роботі;
- знання психології управління і менеджменту.

Тісне спілкування передбачає високий рівень загальної культури фахівця. Це:

- уміння поводитися в товаристві;
- знайомство з культурно-історичними особливостями своєї країни;

- знайомство з культурно-історичними особливостями інших країн;
- знайомство з основами сервісного обслуговування;
- уміння одягатися;
- уміння поводитися за столом тощо.

Висококваліфікованого фахівця неможливо уявити поза високим рівнем сформованості у нього основ загальної та професійної моралі, яка передбачає наявність таких якостей, як: дисциплінованість, ретельність, ініціативність, чесність, порядність, відповідальність.

Отже, можна зробити висновок, що без пред'явлення високих вимог у підході до визначення кваліфікаційних характеристик при підготовці фахівців торговельно-економічного профілю неможливо підготувати висококваліфікованих професіоналів своєї справи, які б високо цінувалися на ринку праці, могли продуктивно працювати в сучасних соціально-економічних умовах України, створювати конкурентоспроможну продукцію, розвивати нашу економіку в майбутньому.

Підготовку фахівців торговельно-економічного профілю неможливо проводити без врахування певних основоположних принципів та положень, на яких би така підготовка базувалася. Накопичений досвід підготовки фахівців торговельно-економічного профілю дозволяє визначити основні загальнопедагогічні принципи, які покладені в основу такої підготовки:

- принцип навчання основам науки;
- принцип навчання основам моралі;
- принцип навчання основам естетики;
- принцип навчання основам фізкультури та спорту;
- принцип проблемного навчання;
- принцип поетапного формування розумових дій;
- принцип загальнокорисної професійної діяльності.

Стосовно основних принципів практичної підготовки фахівців торговельно-економічного профілю особливо виділяють такі:

1. Принцип цілеспрямованості практичної підготовки. Він реалізується в тому, що оволодіння спеціальністю підпорядковується загальному навчальному плану і має систематичний характер.

2. Принцип неперервності і поєднання теоретичного навчання з інтенсивним набуттям практичних умінь та навичок. Навчальними планами передбачено поєднання годин теоретичного навчання і практичної підготовки студентів в умовах навчально-тренувальної фірми.

3. Принцип інтеграції інтелектуальних і матеріальних ресурсів. Він реалізується шляхом інтеграції навчання з виробництвом у двох напрямках. Перший пов'язаний з використанням матеріальних ресурсів виробництва (бази, обладнання, нових технологій тощо), другий – із залученням до проведення занять висококваліфікованих спеціалістів підприємств.

4. Принцип активізації самостійної творчої роботи учнів в оволодінні вміннями та навичками із спеціальності.

Отже, основними компонентами професійної компетенції фахівця торговельно-економічного профілю є:

1. Спеціальна компетенція – підготовленість до самостійного виконання професійних завдань, уміння оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно набувати знань та вмій;

2. Соціальна компетенція – здатність до колективної діяльності та співпраці з іншими працівниками, готовність взяти на себе відповідальність за результати своєї праці, оточуюче середовище та інші істинні цінності;

3. Індивідуальна компетенція – готовність до постійного підвищення кваліфікації, здатність до самомотивації, саморозвитку особистості в професійній праці.

Основна ідея навчання таких спеціалістів полягає в тому, щоб підготувати нове покоління фахівців, здатних адаптуватися в сучасних умовах праці, легко переходити від одного виду роботи до іншого, володіти здібностями, необхідними для широкого кола професій.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури та проведене дослідження дозволили визначити показники компетенції професійних особистісних якостей студентів торговельно-економічного профілю.

Визначено, що професійна компетентність формується і базується на досягненнях попередніх періодів розвитку особистості, тісно пов'язана з її соціальними взаємодіями та особистісними особливостями. Водночас професійна компетентність можлива лише за наявності відповідних знань, навичок, умінь, сформованості внутрішнього світу особистості – потреб, установок, професійної орієнтації та мотивів діяльності, вимог до себе, до своїх професійних якостей, результатів власної діяльності.

Доведено, що професійна компетентність студентів торговельно-економічного профілю є явищем багатовимірним, яке представлено у сукупності чотирьох компонентів: світоглядно-мотиваційного, теоретико-когнітивного, практично-діяльнісного і функціонально-творчого.

Отже, якісне формування професійних компетенцій у майбутніх фахівців торговельно-економічного профілю надасть реальну можливість підготувати професіоналів відповідного рівня за спеціальністю, конкурентоспроможних на ринку праці, що вільно володіють своїми професійними навичками і орієнтуються в суміжних галузях діяльності, здатних до ефективної роботи за спеціальністю, готових до постійного професійного розвитку, соціальної і професійної мобільності.

Список використаних джерел

1. Бабакова И.В. Развитие профессиональной компетентности специалистов информационно-аналитических служб: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / И.В. Бабакова; [Место защиты: Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ]. – М., 2010. – 184 с.
2. Теория и практика управления персоналом: учеб.-метод. ТЗЗ пособ. / авт.-сост. Г.В. Щёкин. – 2-е изд., стереотип. – К.: МАУП, 2003. – 280 с.

References

1. Babakova, I.V. (2010), *Razvitie professional'noj kompetentnosti specialistov informacionno-analiticheskikh sluzhb*. Diss. kand. psihol. nauk [Development of professional competence of specialists of the information and analytical services. PhD psych sci. diss.], Moscow, Russia, 184 p.
2. Shhjokin, G.V. (2003), *Teorija i praktika upravlenija personalom* [Theory and practice of personnel management], 2nd ed., MAUP Publ., Kyiv, Ukraine, 2003, 280 p.

Исследованы современные подходы к формированию профессиональных компетенций специалистов торгово-экономического профиля, охарактеризованы профессиональные компетенции специалистов. Анализ выявил, что в научных источниках недостаточно рассмотрены особенности формирования профессиональной компетентности студентов колледжей торгово-экономического профиля. Исследованы современные подходы к формированию профессиональных компетенций специалистов торгово-экономического профиля, охарактеризованы профессиональные компетенции специалистов. Выявленные противоречия между потребностью изменения имеющейся образовательной среды с целью формирования современных профессионально компетентных выпускников и отсутствием определенных особенностей формирования профессиональной компетентности студентов требуют создания необходимых предпосылок для целенаправленного воздействия на формирование профессиональной компетентности выпускника профессионального учебного заведения торгово-экономического профиля. Предложена модель формирования профессиональных компетенций специалистов торгово-экономического профиля.

Ключевые слова: преподаватель, высшее учебное заведение, компетенция, инновация, учебно-воспитательный процесс, образование, студент.

Modern processes of reforming the national education system are not possible without a thorough scientific analysis of the role and place of elements of the system. There is a particularly urgent need for such analysis in the area of junior specialists' training which educates the most spread categories of

professionals who ensure the level of production culture and the operation of complex technological systems. The efficient formation of high-quality professional competencies of future professionals in trade and economics can provide a real opportunity for preparing professionals of an appropriate level who are competitive on the job market, freely using their professional skills and are oriented towards related industries, capable of efficient performance in their specialty, and ready for continuous professional development, for social and professional mobility.

Key words: teacher, institution of higher education, competence, innovation, educational process, education, student.

Одержано 4.03.2015.